Майя Орел
м. Дніпропетровськ

Переклад гірничих термінів

Гірничі терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів і одну з головних труднощів їх перекладу. Це пояснюється їх неоднозначністю, відсутністю перекладних відповідників тощо [1: 315].

Значні труднощі для перекладача викликає неоднозначність слова, тобто існування кількох перекладних відповідників (можливих варіантів перекладу терміна), що тісно пов'язано з протіканням у мові таких семантичних процесів, як полісемія, омонімія, антонімія і синонімія. Для правильного перекладу терміна важливо знати його семантичні відмінності від загальнолітературних слів.

Протікання явищ полісемії в гірничій термінології відрізняється від аналогічних явищ у загальнолітературній мові. Відмінність полягає в тому, що полісемія в термінології не порушує семантичної визначеності терміну, і її реалізація йде не по всіх можливих каналах. Зокрема, термінологія позбавлена можливості розвитку значення метафоричного перенесення на основі схожості за формою, кольором тощо. Проте самі терміни можуть бути утворені шляхом метафоричного перенесення значень загальновживаного слова **(***черевик, лебідка, підошва***)**.

Термінологічна багатозначність може бути результатом перенесення значення на основі метонімії і синекдохи. Різновид термінологічної багатозначності на основі метонімії і синекдохи реалізується у віддієслівних іменниках, що позначають процес дії: *розробка* (в гірничій справі) – термін, що має різні значення: спосіб видобутку корисних копалин, місце видобутку корисних копалин; *сортування* – класифікація, розбраковування, сортувальна станція; *установка* – пристрій, механізм.

Інший різновид термінологічної багатозначності (категоріальна багатозначність) полягає в тому, що зміст поняття складається з ознак, що належать одночасно декільком категоріям. Частіше за все це наголошується, коли між собою зв'язана властивість і величина: (гірничий) *тиск* – сила, процес і величина, *потужність* – робота, фізична величина; *вогкість* – характеристика (явища), величина.

При перекладі значні труднощі виникають через існування омонімічних термінів. Омонімія в межах термінологічної лексики відрізняється від аналогічного процесу в лексиці загальнолітературної мови тим, що в термінології вона представлена не всіма своїми різновидами. Для термінологічної омонімії характерні дві ознаки: 1) за терміном закріплені різні дефініції і 2) терміни функціонують в різних термінологічних системах.

Перша ознака припускає різновид омонімії, яка є результатом семантичного розвитку слова, його багатозначності. Наприклад: *кар'єр* – сукупність гірничих виробіток, утворених при добуванні корисних копалин відкритим способом, і гірниче виробництво по добуванню корисних копалин відкритим способом; *шахта* – гірничопромислове підприємство з видобутку корисних копалин і рудник; *розробка* – спосіб видобутку корисних копалин і місце їх добування;

Друга ознака вказує на різновид, при якому терміни функціонують в різних термінологічних системах, і через це виникають значні труднощі для перекладача: перекладацькі помилки можуть виникати в зв'язку з неправильним вибором значення омонімічного терміну із суміжної галузі науки або техніки. Наприклад: *розріз* 1) в гірничій справі – сукупність відкритих гірничих виробіток, утворених при розробці вугільного або розсипного родовища; 2) в геології – графічне зображення геологічної будови ділянки земної кори на площині; 3) в архітектурі – фронтальна проекція будівлі або архітектурної деталі, умовно розсічених площиною або системою площин.

Омонімія у багатьох випадках є логічним продовженням полісемії. Наприклад, деякі слова загальнолітературної мови використовуються в переносному значенні як терміни: *рукав* – зарядна камера при вибухових роботах, *лебідка* – машина для підйому або переміщення вантажів канатом, навиваним на барабан, *черевик* – технічне пристосування, *хвости* – відходи збагачення корисних копалин, *підошва* – підошва свердловини, *гусениця* – пристосування в транспортній машині і т.п. В одних випадках їх відносять до явища метафоричного перенесення значень, в інших випадках – до омонімів.

В термінологічній лексиці реалізуються два типи антонімії: лексичний і словотворчий. Лексичний тип антонімії може бути представлений наступними прикладами: *крупні – дрібні* (шматки корисної копалини), *легка – важка* (вибуховість свердловинних зарядів), *високий – низький* (гірничий тиск)*, позитивний – негативний* (кисневий баланс) і т. п. Словотворчий тип антонімії виражається за допомогою регулярного використання префіксів: *однобічні – багатобічні* (вруби), *стаціонарне – нестаціонарне* (горіння вибухової речовини), *запобіжні – незапобіжні* (вибухові речовини)*, мінімальний – максимальний* (струм), *детонатор – антидетонатор, рельєф – макрорельєф, сфера – мікросфера* і т. д.

Синонімія в мові науки і техніки має іншу природу й інші функції. Синоніми співвідносяться з одним і тим же поняттям і об'єктом, але не характеризують різні його властивості. Причинами виникнення синонімів в термінології частіше за все є різні джерела формування термінів. Розглянемо приклади різновидів синонімів у гірничій термінології: 1) запозичення з різних мов: *драглайн* (англ.) – *екскаватор* (лат.); 2) іншомовні слова – і рівнозначні їм українські слова: *терикон* (фр.) – *відвал, шахта* (нім.) – *рудник, кар'єр* (фр.) – *розріз (*гірничий); 3) неологізми – їх українські еквіваленти: *фрикція – тертя*; 4) існування двох варіантів найменувань (повного і короткого): *електричний бур – електробур, гідравлічне забиття – гідрозабиття, пневматичний зарядчик – пневмозарядчик*; 5) існування абревіатур і їх варіантів: *ККД – коефіцієнт корисної*

дії, ГЗК – гірничо-збагачувальний комбінат, НТР – науково-технічна революція [4: 696]; 6) подвійне позначення понять (словесні та символічні найменування фізичних величин): паскаль – Па, температура – Т, джоуль – Дж, кулон – Кл; 7) утворення термінів за прізвищами та їх варіантів на основі класифікаційної ознаки поняття: *джонсон-ефект – тепловий ефект, площина чепмена-жуге – точка жуге, закон гесса – сумарний тепловий ефект.*

На практиці процес перекладу з однієї мови на іншу передбачає вирішення перекладачем цілої низки задач. Наприклад, потрібно перекласти термін *circuit* у наступному реченні: *Firing circuit is a combination of initiators composed of unconfined, blasthole, or chamber charges in a certain pattern.* Цей термін має такі словникові варіантні відповідники: 1) схема; ланцюг; контур; 2) *ел.* мережа; 3) *звз.* канал; лінія; тракт; 4) *тлф.* шлейф; 5) *ксм*. орбітальний рух. Для правильного перекладу терміна слід визначити, в якому із зазначених значень він вжитий. Аналізуємо тематику тексту та зміст речення. Тематика тексту стосується гірництва, а зміст речення – гірничо-вибухової справи. Спираючись на даний аналіз, приходимо до висновку, що термін *circuit* має значення *мережа*, і тоді переклад речення буде таким: *Вибухова мережа – це з'єднання за визначеною схемою ініціаторів зовнішніх, шпурових, свердловинних та камерних зарядів.*

Знання особливостей протікання семантичних процесів у мові науки і техніки та способів перекладу науково-технічних термінів має велике значення для всіх тих, хто бажає досконало оволодіти технікою перекладу науково-технічної літератури.

Література

1. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2002. – С. 315-316. **2**. Прохоров А. М. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987. –1191 с. **3**. Бурак А. Л. Перевод и межкультурная коммуникация. – М.: Р. Валент, 2002. – С. 88-94. **4**. Большой англо-русский политехнический словарь. – М.: Русский язык, 1991. – С. 642-696. **5.** Карабан В. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. – Вінниця: Нова книга, 2003. – С. 13-15.